

SFIDAT E MËSIMDHËNËSVE TË SHKOLLAVE PROFESIONALE NË KOSOVË

Agim Bujari
Instituti Pedagogjik i Kosovës
E-mail: agim.bujari@rks-gov.net

Bekim Morina
Instituti Pedagogjik i Kosovës
E-mail: bekim.morina@rks-gov.net

Skender Mekolli
Instituti Pedagogjik i Kosovës
E-mail: skender.mekolli@rks-gov.net

Abstrakt

Mësimdhënësit e të gjitha niveleve, gjatë punës së tyre edukativo-arsimore, hasin në vështirësi dhe në sfida, të cilat ndikojnë në arritjen e rezultateve të dëshiruara. Shkollat profesionale i kanë specifikat e tyre dhe ballafaqohen me shumë sfida, ndoshta edhe nga vetë fakti se përgatisin nxënës për tregun e punës. Ballafaqimi i mësimdhënësve me to u shtrua si nevojë për t'iu qasur këtij hulumtimi, qëllimi i të cilit është të identifikohen sfidat, me të cilat përballen mësimdhënësit e shkollave të mesme profesionale dhe të Qendrave të Kompetencës në Kosovë gjatë punës së tyre.

Hulumtimi është sasior dhe cilësor. Popullacionin e përbëjnë mësimdhënësit, koordinatorët e cilësisë dhe drejtorët e shkollave të mesme profesionale dhe të Qendrave të Kompetencës (QK). Nga ky popullacion i gjerë, është zgjedhur mostra e hulumtimit nga 9 komuna të Kosovës, më saktësisht në 20 shkolla të mesme profesionale dhe 4 Qendra të Kompetencës. Instrumentet që u përdorën për mbledhjen e të dhënave janë pyetësori për mësimdhënësit dhe intervista gjysmë e strukturuar për koordinatorë të cilësisë dhe drejtorë të shkollave. Rezultatet tregojnë se sfidat, me të cilat ballafaqohen mësimdhënësit e shkollave profesionale, janë të shumta, duke filluar nga mungesa e teksteve shkollore, mungesa e materialeve dhe mjeteve mësimore, deri te mungesa e transportit të nxënësve për kryerjen e praktikës në biznese, në fabrika dhe në miniera.

Rreth 52 % e mësimdhënësve pajtohen se kanë sfida sa u përket teksteve, mjeteve mësimore dhe materialeve shpenzuese, 21 % e tyre kanë qëndrim neutral, ndërsa 27 % e mësimdhënësve pohojnë se nuk kanë probleme me tekste, mjete mësimore dhe materiale shpenzuese. Rreth 53.2% e mësimdhënësve pajtohen, 23.1% deri diku pajtohen dhe 23.7% e mësimdhënësve nuk pajtohen se kanë sfida me trajnimet adekuate, aplikimin e qasjeve dhe strategjive të reja. Mesatarja e përgjithshme e rezultateve është 3.65.

Në bazë të rezultateve korrelacionale, shihet se ekziston një lidhje korrelacionale e lartë në mes të sfidave për sigurimin e teksteve, mjeteve mësimore dhe materialeve shpenzuese dhe profilit arsimor dhe kurrikulës, $r=0.713^{**}$, $p=0.000<0.05$.

Gjetjet nga hulumtimi do të shërbejnë si pikënisje për diskutimin dhe tejkalimin e sfidave, me të cilat përballen mësimdhënësit e shkollave të mesme profesionale.

Fjalët çelës: mësimdhënës, sfidë, shkollë profesionale, qendër e kompetencës.

Teacher challenges in vocational schools in Kosovo

Agim Bujari
Kosovo Pedagogical Institute
E-mail: agim.bujari@rks-gov.net

Bekim Morina
Kosovo Pedagogical Institute
E-mail: bekim.morina@rks-gov.net

Skender Mekolli
Kosovo Pedagogical Institute
E-mail: skender.mekolli@rks-gov.net

Abstract

Teachers of all levels, during their educational work, encounter difficulties and challenges, which affect the achievement of the desired results. Vocational schools have their own specifics and face many challenges, perhaps due to the fact that they prepare students for the labor market. The confrontation of teachers with them was raised as a need to approach this research, the purpose of which is to identify the challenges faced by teachers of vocational high schools and Competence Centers (CC) in Kosovo during their work.

The research is quantitative and qualitative. The population consists of teachers, quality coordinators and principals of vocational high schools and Competence Centers (CCs). From this large population was selected the research sample from 9 municipalities of Kosovo, more precisely in 20 vocational high schools and 4 Competence Centers. The instruments used for data collection were questionnaires for teachers and semi-structured interviews for quality coordinators and school principals. The results show that the challenges faced by vocational school teachers are numerous, ranging from lack of textbooks, lack of materials and tools, to lack of transportation of students to do internships in businesses, factories and mines.

About 52% of teachers agree that they have challenges in terms of textbooks, teaching aids and consumables, 21% of them have a neutral attitude, while 27% of teachers' state that they have no problems with textbooks, teaching aids and consumables. About 53.2% of teachers agree, 23.1% somewhat agree and 23.7% of teachers disagree that they have challenges with adequate training, application of new approaches and strategies. The overall average score is 3.65.

*Based on the correlational results it is seen that there is a high correlational relationship between the challenges of providing textbooks, teaching aids and consumables and the educational profile and curriculum, $r = 0.713$ **, $p = 0.000 < 0.05$.*

The findings from this research will serve as a starting point for discussing and overcoming the challenges faced by vocational high school teachers.

Keywords: *teacher, challenge, vocational school, center of competence.*

Hyrje

Qëllimi i shkollave profesionale është përgatitja e nxënësve për tregun e punës, krijimi i profileve të ndryshme të punëtorëve dhe sigurimi i mundësive për vazhdimin e studimeve universitare.

Politikëbërësit e arsimit duhet të identifikojnë nevojat e tregut të punës, bazuar edhe në hulumtimet e bëra nga institucione profesionale, përmes profesionistëve të fushës. Po ashtu, të hartojnë strategji që nxënësit, të cilët e përfundojnë shkollimin profesional, të jenë të gatshëm dhe të përgatitur me aftësitë, njohuritë e shkathtësitë e nevojshme, që të gjejnë vendin e merituar në tregun e punës. Nga ana tjetër, angazhimi dhe bashkëpunimi i industrive shihet si një tipar (faktor) i rëndësishëm për të përmirësuar performancën e arsimit dhe aftësimin profesional, si për nga përmbajtja, ashtu edhe për nga rëndësia e programeve (UNESCO, 2015).

Vlerësimi i realizimit të Planit Strategjik të Arsimit të Kosovës, të viteve 2011-2016 dhe 2017-2021, si dhe programeve të arsimit parauniversitar, arsimit profesional, arsimit të lartë, arsimit të rriturve, zhvillimit profesional të mësimdhënësve, teknologjisë së informimit dhe komunikimit dhe ndërtimit të kapaciteteve, vënë në pah praninë e problemeve të shumta, me të cilat ballafaqohen mësimdhënësit gjatë punës së tyre.

Në fazën fillestare të shqyrtimit të planit, në kuadër të arsimit dhe aftësimin profesional, ishin identifikuar një seri sfidash, si: mungesa e Kurrikulës Bërthamë për Arsimin dhe Aftësimin Profesional, mospërshtatja e programeve të AAP-së me kërkesat e tregut të punës, vështirësitë në sigurimin e materialeve mësimore për AAP, mangësitë në punën praktike dhe praktikën profesionale, si dhe buxheti i pamjaftueshëm. Shkollat profesionale, në disa raste, funksiononin me dy ndërrime, kurrikulat nuk ishin të ndërlidhura domosdo me kërkesat e tregut të punës dhe mungonte sistemi i modularizuar për transferim të kredive. Gjithashtu, Kosova nuk kishte Kornizë Kombëtare të Kualifikimeve të harmonizuar me Kornizën Evropiane të Kualifikimeve, mungonin lidhjet e bashkëpunimit ndërmjet shkollave dhe ndërmarrjeve, mungonte këshillimi dhe orientimi në karrierë

etj. (MAShT, Raport i Vlerësimi të Planit Strategjik të Arsimit të Kosovës 2011-2016, 2015).

Procedurat e akreditimit të programeve në AAP e definojnë qartë se të gjitha kurrikulat duhet të jenë modulare, të bazuara në kompetenca, dhe me kritere të qarta vlerësimi. Të gjitha këto do të zhvillohen në Kurrikulën Bërthamë për AAP, e cila do të jetë në përputhje me parimet e Kornizës së Kurrikulës për arsim parauniversitar dhe me kërkesat e Kornizës Kombëtare të Kualifikimeve. Kurrikula Bërthamë për AAP duhet të përmbushë nevojat e sektorëve ekonomikë dhe të shërbejë si udhërrëfyese për zhvillimin e standardeve të profesioneve dhe kornizave kurrikulare të profileve profesionale dhe të ofrojë më shumë orë të praktikës profesionale dhe më shumë përmbajtje specifike të profesionit. Gjatë procesit kalimtar është me rëndësi që Kurrikula Bërthamë për AAP të mundësojë fleksibilitet për disa profile, bazuar në kapacitetet përkatëse të shkollave, për të zhvilluar më tutje qasjen e të mësuarit me bazë në vendin e punës.

Sa i përket bashkëpunimit me kompanitë, edhe në rastet kur kompanitë ekzistojnë, shumica e shkollave nuk kanë lidhje institucionale me to. Ka disa raste të bashkëpunimit shkollë - kompani me disa institucione publike dhe me kompani private. Një shembull i mirë janë rastet e bashkëpunimit të shkollave me spitalet rajonale. Përvoja tregon se materialet e zhvilluara nga mësimdhënësit, në mungesë të teksteve mësimore në AAP, mund të mblidhen, të redaktohen dhe të publikohen në platforma elektronike dhe mund të shfrytëzohen nga të gjithë mësimdhënësit dhe të gjitha shkollat. Në arsimin profesional kryesisht mungojnë tekstet shkollore dhe mjetet mësimore, prandaj paraqitet e domosdoshme të organizohet aftësimi për zhvillimin e materialeve mësimore dhe për implementimin e strategjive alternative të mësimdhënies e të nxënies (Demjaha, 31.01.2010).

Raporti ndërmjet arsimit profesional dhe tregut të punës mbetet sfidë që kërkon trajtim të menjëhershëm, sepse rreth 30% e shkollave profesionale ofrojnë profile të cilat nuk janë shumë të kërkuara në treg (MAShT, Plani Strategjik i Arsimit në Kosovë 2017- 2021, 2016).

KONTEKSTI TEORIK

Prej vitit 2003 e deri më sot, në shkollat profesionale kanë ndodhur ndryshime thelbësore. Për fat të mirë, ishin të shumtë donatorët që ndihmuan arsimin dhe aftësimin profesional gjatë kësaj kohe: GTZ, (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit), SDC (Swiss Agency for Development and Cooperation), EAR/EC (European Agency for Reconstruction), SIDA (Swedish International Development Agency), Qeveria Daneze, Luksemburgu, e të tjerë. Ata kanë investuar në segmente të ndryshëm të AAP-së, si: në përmirësimin e infrastrukturës, në zhvillimin e kurrikulave, në aftësimin e mësimitdhënësve, në pajisje për punëtorin, në zhvillimin e mjeteve mësimore, në menaxhimin e shkollës etj. (Demjaha, 31.01.2010). Korniza ligjore e AAP-së pothuajse është kompletuar në Kosovë dhe përbëhet nga këto akte ligjore: Ligji për Arsimin dhe Aftësimin e të Rriturve; Ligji për AAP; Ligji për Kornizën Kombëtare të Kualifikimeve.

Besojmë se në përgjithësi ka lëvizje dhe praktika pozitive në procesin e zhvillimit profesional të mësimitdhënësve në nënsektorin e AAP-së (përfshirë edhe Arsimin dhe Aftësimin e të rriturve-AARr), si: zbatimi i trajnimeve me bazë në shkollë, trajnimi përmes Qendrave Didaktike dhe Qendrave të Zhvillimit Profesional etj. Sfidë mbetet zbatimi i rekomandimeve të dala nga rishikimet vjetore të PSAK-ut, të cilat fokusohen në mënyrë specifike në nevojën e riorganizimit të programeve universitare për përgatitjen e kuadrit të ri të mësimitdhënësve për zbatimin e kurrikulës së re të Kosovës, si dhe ristrukturimin e programeve universitare për përgatitjen e mësimitdhënësve, me të cilin parashihet ndarja e formimit akademik nga formimi pedagogjik.

Mbetet ende për t'u bërë në drejtim të zhvillimit profesional të mësimitdhënësve, sidomos në hartimin e udhëzimeve administrative për normativat e kuadrit profesional të mësimitdhënësve të lëndëve profesionale, me përgatitje jopedagogjike, si dhe të stafit mësimitdhënës/fasilitues të angazhuar në programet që realizohen me të rriturit në këto shkolla.

Reforma e MASHTI-t në AAP synon të fusë në zbatim standardet, kurrikulat, certifikimin, dhe të zhvillojë kualifikimet e AAP-së, të cilat do të përshtaten

me Kornizën Kombëtare të Kualifikimeve (KKK) dhe në përputhje me Kornizën Evropiane të Kualifikimeve (KEK). Për atë se cilat kualifikime profesionale dhe në bazë të cilave kritere do të përfshihen në KKK, do të vendosë Autoriteti Kombëtar i Kualifikimeve (AKK). Ky autoritet do të bëjë edhe akreditimin e institucioneve që do të vlerësojnë nxënësit dhe do të lëshojë certifikatat për kualifikimet e KKK-së (MASHT, Raport i Vlerësimi të Planit Strategjik të Arsimit të Kosovës 2011-2016, 2015).

Arsimi dhe Aftësimi Profesional është pjesë e arsimit parauniversitar dhe kualifikimet e AAP-së duhet të jenë të bazuara në kërkesat e Kornizës së Kurrikulës së Kosovës, të Kurrikulës Bërthamë të AAP-së dhe të Kornizës Kombëtare të Kualifikimeve. Korniza Kombëtare e Kualifikimeve është komponentë e rëndësishme në kuadër të reformave të sistemit të Arsimit dhe Aftësimi Profesional në Kosovë. KKK është mekanizëm kombëtar për klasifikimin e kualifikimeve të dhëna brenda sistemit kombëtar të kualifikimeve, sipas llojeve të kualifikimeve dhe përshkruesve të nivelit. KKK synon të përmirësojë qasjen në punësim dhe në të mësuarit e mëtutjeshëm, duke u siguruar që kualifikimet të jenë në harmoni me kërkesat e tregut të punës, t'i përmbushin kërkesat e kandidatëve, të ekonomisë dhe të institucioneve të arsimit dhe aftësimi (PSAK – 2017-2021, f. 84).

Nxënësit fitojnë një bazë të njohurive teorike, mirëpo, për shkak të mungesës së punëtorive, materialeve shpenzuese për punë praktike, si dhe mjeteve adekuate, nuk kanë mundësi që njohuritë teorike t'i zbatojnë në praktikë. Mosekzistimi i lidhjes në mes të shkollave profesionale dhe sektorit të ekonomisë e minon tërësisht konceptin e arsimit dhe aftësimi profesional (Salihu, 2012). Kritikat vijnë në shkollat profesionale për shkak se mësimdhënia dhe të nxënit në shkollat profesionale nuk përputhen me nevojën e industrisë (Subarno, A.& A. S. Dewi, 2018).

Përgjegjës për zhvillimin dhe mbikëqyrjen e kualifikimeve kombëtare, si dhe zhvillimin e politikave dhe strategjive për zbatimin e Sistemit Kombëtar të Kualifikimeve, është Autoriteti Kombëtar i Kualifikimeve. Ky autoritet definon llojet dhe nivelet e certifikatave dhe diplomave, që do të përfshihen në KKK, si dhe aprovon kualifikimet e propozuara për përfshirje në KKK (MASHT, Plani Strategjik i Arsimit në Kosovë 2017- 2021, 2016).

Ndër problemet, me të cilat ballafaqohen shkollat, është buxheti i pamjaftueshëm për të mbuluar nevojat elementare për funksionimin e denjë të një shkolle profesionale. Ato nuk kanë autonomi financiare për gjenerimin dhe përdorimin e mjeteve nga puna praktike.

Sipas Ligjit për Arsimin Parauniversitar (2011), burimet e financimit të arsimit dhe aftësimit parauniversitar janë: të hyrat vetjake që gjenerohen nga institucionet arsimore dhe aftësuese, financimi nga granti i përgjithshëm komunal, varësisht nga mundësitë financiare të komunës, ndërsa sipas Ligjit për Arsimin në Komunitet e Republikës së Kosovës (2008) shkollat e kanë buxhetin e tyre të ndarë nga komunitet. Me këtë ligj autonomia e shkollave nënkupton tri nivele: autonomi e kurrikulës, autonomi e qeverisjes së re të shkollave dhe autonomi e financave, apo e delegimit të buxhetit. Ndër kryesoret është autonomia financiare, përmes së cilës MASHTI synon ngritjen e cilësisë në shkolla, në të gjitha nivelet e arsimit parauniversitar, mirëpo, sipas Morinës, autonomia financiare është duke u zbatuar në nivel të kënaqshëm në disa komuna, por në disa të tjera gjen zbatim vetëm pjesërisht dhe vazhdon të përballlet me probleme të shumta, por sfidat më të mëdha që hasin shkollat janë mungesa e resurseve njerëzore - e zyrtarëve financiarë dhe zbatimi i legjislativitetit. (Morina, 2015).

Pos vazhdimit të procesit të përditësimit të profileve dhe pjesëve profesionale të kurrikulave, duhet të zhvillohet edhe përmbajtja e pjesës së përgjithshme në përputhje me profesionin. Pjesa e përgjithshme e kurrikulave të AAP-së duhet të synojë arritjen e kompetencave të përgjithshme, por njëkohësisht edhe të kompetencave profesionale.

Shkollat kanë sfida lidhur me procesin e vetëvlerësimit, si të kuptuarit jo të drejtë të procesit të VBSH-së, por edhe të rëndësisë së tij në përmirësimin dhe avancimin e vazhdueshëm të performancës së shkollës. Ka munguar mbështetja e shkollave gjatë procesit të vetëvlerësimit përmes monitorimit dhe mentorimit të procesit, realizimit të trajnimeve specifike për zbatimin e vetëvlerësimit, integritet të gjetjeve në planifikimin e zhvillimit të shkollës etj. (Zylfiu, 2013).

Sipas Udhëzimit Administrativ për Zbatimin e Zhvillimit Profesional të Mësimdhënësve (2013), MASHTI e ka përgjegjësinë të monitorojë zbatimin e zhvillimit profesional të mësimdhënësve, të sigurojë standardet për sigurimin e cilësisë, monitorimin dhe vlerësimin, dhe të mbështesë zhvillimin profesional të mësimdhënësve, duke adresuar prioritetet dhe nevojat e mësimdhënësve. Gjithashtu, udhëzimi përcakton edhe përgjegjësitë dhe rolin e DKA-ve dhe shkollave në këtë aspekt. Megjithatë, jo të gjitha shkollat planifikojnë trajnime apo u krijojnë mundësi mësimdhënësve të ndjekin trajnime mbështetur në kërkesat dhe nevojat e dala nga monitorimi. Pra, mësimdhënësit nuk mbështeten mjaftueshëm nga shkollat për të përmirësuar rezultatet e tyre. Sipas drejtorëve të shkollave të mesme të ulëta dhe kryetarëve të Këshillave Drejtues, rreth 70 për qind e prioritetëve në Planet Zhvillimore të Shkollave ndërlidhen me përmirësimin e rezultateve në mësim, përmes trajnimit të mësimdhënësve. (Morina, 2015).

Nëse u referohemi raporteve dhe studimeve në disa vende të rajonit, vërejmë se jo vetëm mësimdhënësit e shkollave profesionale në Kosovë, por edhe mësimdhënësit e shumë shteteve tjera, gjatë punës së tyre, ballafaqohen pothuajse me njëjtat sfida.

Një studim i bërë në Shqipëri, në vitin 2019, nxjerr disa nga sfidat me të cilat ballafaqohen mësimdhënësit dhe nxënësit në fushën e arsimit profesional, ngjashëm sikurse në Kosovë. Shumica e mësuesve e lidhin teorinë me praktikën në hartimin e detyrave për studentët e tyre. Sidoqoftë, 25% deri 50% të studentëve kanë ndërveprim të drejtpërdrejtë me punëdhënësit shumë të kufizuar, p.sh. ata i vizitojnë bizneset në rastin më të mirë herë pas here. Rreth gjysma e mësuesve rrallë i vizitojnë vendet e punës ose rregullisht kanë kontakte me punëdhënësit që kërkojnë të rekrutojnë studentë (ETF, 2019).

Sfida tjetër ndërlidhet me materialet mësimore dhe bazën didaktike për praktikën mësimore, pasi janë të mjaftueshme për vetëm 26% të mësimdhënësve. Materialet e tjera mësimore mungojnë për 20% të tyre, kurse metodat klasike të mësimdhënies mbizotërojnë në shkollat e Arsimit dhe Formimit Profesional. Sidoqoftë, kanë filluar të përdoren metoda të

tjera, siç janë projektet apo puna në grup. Teknologjia e informacionit dhe komunikimit (TIK) dhe metodat multimedia të mësimdhënies përdoren rrallë (ETF, 2019).

Edhe në Maqedoni vërehen mangësi të konsiderueshme në njohuritë e mësimdhënësve për teknologjitë bashkëkohore që kanë të bëjnë me lëndët mësimore dhe gjendja e këtyre vështirëson motivimin e ulët të mësimdhënësve dhe sistemin e pamjaftueshëm të zhvilluar për përsosmërinë dhe avancimin profesional të karrierës.

Arsimi profesional edhe më tej nuk tërheq numër të mjaftueshëm të nxënësve (përveçse në disa profile të caktuara, nga fusha e shëndetësisë, ekonomisë dhe drejtësisë) dhe akoma nuk është vendosur sistem bashkëkohor i arsimit pas kryerjes së arsimit të mesëm, ngase kapacitetet në sistemin e APT-së për sigurimin e arsimit gjithëpërfshirës janë shumë të kufizuara. Numri i lëndëve profesionale në planin dhe programin mësimor është më i ulët, rreth 52% (në krahasim me 70% në Evropë), ndërsa numri i lëndëve të përgjithshme është më i madh (rreth 42%), me çka arsimi bëhet i përgjithshëm.

Gjithashtu, përqindja e trajnimit praktik është jashtëzakonisht e ulët, mesatarisht 20-30%, në krahasim me trendin e Evropës, me mbi 60%. Vërehet mospërputhje e ofertës së kuadrit nga sistemi i APT-së dhe kërkesës së tregut të fuqisë së punës; sistemi për aprovimin e kualifikimeve të reja të arsimit dhe trajnimit profesional është jofleksibil dhe joefikas, kurse bashkëpunimi me sektorin e biznesit për trajnim konkret praktik të nxënësve dhe mësim në ambient të punës, është joefikas dhe i pamjaftueshëm.

Standardet profesionale, si pikënisje për arsimimin e duhur dhe të përditësuar profesional, nuk janë iniciuar mjaftueshëm nga komuniteti i biznesit dhe procedurat për zhvillimin e tyre janë të jo dhe aq produktive. Punëdhënësit nuk janë të motivuar sa duhet për të pranuar nxënësit për trajnim praktik, edhe pse Ligji për ATP-në përfshin të drejtën e punëdhënësit që t'i regjistrojë nxënësit për trajnim praktik, për të marrë lehtësime financiare, doganore dhe tatimore, megjithatë në praktikë këto dispozita ligjore nuk janë funksionale.

Disa nga drejtorët e shkollave nuk e arrijnë nivelin e duhur profesional të këtij funksioni, që ka ndikim negativ ndaj efikasitetit të institucioneve për APT-në, nga të cilat shumica nuk janë krejtësisht të pajisura me shërbimet profesionale dhe ndihmëse (për shembull administratorë për TIK, këshilltarë të karrierës etj.). Ekziston mungesa e zbatimit të standardeve për zhvillimin profesional dhe të karrierës së drejtorëve të shkollave dhe stafit të bashkëpunëtorëve të ekspertëve në shkolla. (Ministria e Arsimit dhe Shkencës e Republikës së Maqedonisë, 2018).

METODOLOGJIA

Dizajni i hulumtimit

Hulumtimi është realizuar përmes qasjes hulumtuese të përzier, sasiore dhe cilësore, për të marrë përgjigje në pyetjet kërkimore nga drejtorët, koordinatorët e cilësisë dhe mësimdhënësit e shkollave profesionale e Qendrave të Kompetencës. Qasja sasiore është realizuar me anë të pyetësorëve të anketës, ndërsa qasja cilësore përmes intervistave gjysmë të strukturuar.

Qëllimi i hulumtimit

Qëllimi i hulumtimit ishte të identifikohen sfidat, me të cilat ballafaqohen mësimdhënësit e shkollave profesionale dhe Qendrat e Kompetencës në Kosovë gjatë punës.

Pyetjet e hulumtimit

1. Cilat janë sfidat, me të cilat përballen mësimdhënësit në shkollat profesionale dhe në Qendrat e Kompetencës?
2. Cili është bashkëpunimi i shkollave me ndërmarrjet/bizneset?

3. Cili është vlerësimi i mësimdhënësve për trajnimet e kryera dhe nevojat për zhvillim të vazhdueshëm profesional?
4. Çfarë kanë ndërmarrë shkollat, DKA-të dhe MASHTI për tejkalimin e sfidave?

Popullacioni dhe mostra

Popullacionin e përbëjnë të gjithë mësimdhënësit, koordinatorët e cilësisë dhe drejtorët e shkollave të mesme profesionale dhe Qendrave të Kompetencës në Kosovë. Mostra e hulumtimit përbëhet nga 201 mësimdhënës të shkollave të mesme profesionale dhe Qendrave të Kompetencës (QK), 20 koordinatorë të cilësisë dhe 20 drejtorë shkollave të mesme profesionale dhe Qendrave të Kompetencës (QK). Përzgjedhja e mostrës është rastësore. Për të dhënat e siguruar përmes pyetjeve të hapura dhe intervistave me koordinatorët e cilësisë, drejtorët e QK dhe shkollave profesionale publike në Kosovë, është përdorur analiza induktive, duke i grumbulluar rezultatet në bazë të problematikave, dhe janë nxjerrë përfundimet për çështjet e ngritura.

Metodat, teknikat dhe instrumentet e hulumtimit

Hulumtimi për sfidat e mësimdhënësve të shkollave profesionale në Kosovë është realizuar përmes metodës së analizës së dokumentacionit, metodës së analizës përshkruese dhe metodës statistikore, ndërsa grumbullimi i të dhënave është bërë përmes anketimit dhe intervistës.

Anketimi është realizuar përmes pyetësorit, i cili përmban të dhënat e përgjithshme, si: moshë, gjinia, kualifikimi, përvoja, dhe pyetjet që lidhen me hulumtimin. Pyetjet kryesisht ishin të tipit të mbyllur, të shkallës Likert, por kishte edhe të tipit të hapur. Pyetësorët janë hartuar nga ekipi i hulumtuesve, për mbledhjen e të dhënave të nevojshme.

Për të testuar nëse pyetësori është i besueshëm për përdorim në praktikë, është bërë testimi i besueshmërisë për modelit Cronbach's Alpha.

Besueshmëria e pyetësorit është 0.772 dhe është tregues se pyetësori e plotëson kushtin e besueshmërisë për përdorim.

Tabela nr. 1. Besueshmëria e pyetësorit

Reliability Statistics		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
.772	.846	31

Intervistimi u realizua përmes intervistave gjysmë të strukturuar me koordinatorët e cilësisë, drejtuesit e shkollave profesionale dhe të Qendrave të Kompetencës. Përmes këtyre instrumenteve, nxorëm të dhënat sasiore dhe cilësore për sfidat e mësimdhënësve në arsimin profesional në Kosovë.

Procedura e mbledhjes së të dhënave

Në fazën e parë është bërë hulumtimi kabinetik dhe janë analizuar ligjet, udhëzimet administrative, strategjitë dhe hulumtimet e publikuara, që ndërlidhen me temën. Në fazën e dytë është kryer hulumtimi në terren dhe janë mbledhur të dhënat nga drejtorët e shkollave, koordinatorët e cilësisë dhe mësimdhënësit. Është siguruar lista e shkollave, nga e cila janë përzgjedhur shkollat për realizimin e hulumtimit dhe të dhënat e mbledhura janë administruar nga ekipi i hulumtuesve, ndërsa vendet dhe koha për plotësimin e pyetësorëve janë caktuar në bashkëpunim me drejtorët e shkollave.

Procedura e analizës së të dhënave

Të dhënat nga hulumtimi sasior janë analizuar përmes paketës statistikore për shkencat sociale (SPSS), ndërsa të dhënat cilësore, të mbledhura nga intervistat, janë analizuar duke përdorur analizën e interpretimit dhe duke grupuar përgjigjet për çdo pyetje, të cilat pastaj janë interpretuar në mënyrë

përshkruese. Për të testuar qëndrueshmërinë e brendshme të instrumentit, është përdorur Alpha Cronbach dhe Parallel, duke marrë vlerën mbi 0.7, si vlerë që dëshmon nëse pyetësi ka ose jo qëndrueshmëri të brendshme. Për vlerësimin e rezultateve të të gjitha testeve statistikore është vendosur niveli i domethënies statistikore 0.05. Për të dhënat e siguruar përmes pyetjeve të hapura është përdorur analiza induktive, duke i grumbulluar rezultatet në bazë të problematikave, dhe janë nxjerrë përfundimet për çështjet e ngritura

INTERPRETIMI I REZULTATEVE TË HULUMTIMIT

Rezultatet nga të dhënat e përpunuara paraqesin strukturën e mostrës dhe demografinë, si dhe mendimet e respondentëve për sfidat, me të cilat përballen mësimmshënësist në shkollat profesionale dhe në Qendrat e Kompetencës, siç janë: lidhja e teorisë me praktikën, kurrikula, tekstet dhe mjetet mësimore, materialet shpenzuese, trajnimet adekuate, aplikimi i qasjeve dhe strategjive të reja, bashkëpunimi ndërmjet faktorëve, profilet e reja arsimore etj. Këto rezultate prezantohen sipas përmbajtjes së pyetësorit, duke filluar me të dhënat e përgjithshme të mostrës, për të vazhduar pastaj me çështjet kryesore të hulumtimit – sfidat e mësimmshënësve të shkollave profesionale në Kosovë.

Grupmoshat 31-40 dhe 51-60 vjeç kanë përqindjen më të madhe dhe pothuajse të njëjtë - 29.9%, përkatësisht 28.4%. Deri në moshën 30 vjeç janë 8.5% e mësimmshënësve të anketuar, 41-50 vjeç 23.4%, kurse moshën mbi 60 vjeç e kalojnë 10.0% prej tyre.

Përvoja e mësimmshënësve pjesëmarrës në mostër është ndarë në pesë nivele. Një numër i konsiderueshëm i këtyre mësimmshënësve, apo 37.3%, ka një përvojë prej 6-15 vjet, pasuar nga ata me 16-25 vjet përvojë, me 31.8%. Një përfaqësim më të ulët e kemi te përvoja deri 5 vjet, me 13.9%, dhe prej 26 deri 35 vjet me 12.9%. Vetëm 2.5% prej tyre kanë përvojë mbi 35 vjet.

Nga i gjithë numri i pjesëmarrësve të përfshirë në mostër, rreth 2/3 janë me përgatitje arsimore master, 21.4% bachelor katërvjeçar, 7.1% me fakultet

katërvjeçar, kurse 4.1 me bachelor trevjeçar. Mësimdhënësit e shkollave profesionale të mjekësisë kanë përgatitje arsimore profesionale, fakultet gjashtëvjeçar. Më në detaje shih tabelën në vazhdim.

Tabela nr. 2. Përgatitja arsimore

		Frequency	Valid Percent
	Bachelor trevjeçar	8	4.1
	Bachelor katërvjeçar	43	21.8
	Master	127	64.5
Valid	Fakultet katërvjeçar	14	7.1
	Doktor i mjekësisë	3	1.5
	SHLT	2	1.0
	Total	197	100.0
Missing	999	4	
Total		201	

Në strukturën gjinore të mësimdhënësve dominon gjinia femërore, me 55.2%, krahasuar me gjininë mashkullore, 44.8%.

Gjysma e të anketuarve janë mësimdhënës të shkollave teknike, kurse 39.8% të atyre ekonomike. Me një përqindje të barabartë përfaqësohen shkollat e mjekësisë dhe Qendrat e Kompetencës, me 5%, përkatësisht 5.5%.

Sa i përket vijimit të trajnimeve, 31.7% e mësimdhënësve janë përgjigjur se kanë kryer më shumë se 10 trajnime, kurse 24.6% kanë 7 deri në 10 trajnime, po aq sa edhe ata që kanë vijuar 4-6 trajnime. Janë 16.1% e mësimdhënësve që kanë më pak se tri trajnime, siç shihet edhe në tabelën vijuese.

Tabela nr. 3. Trajnimet e ndjekura

	Frequency	Valid Percent
Më shumë se 10 trajnime	63	31.7
7-10 trajnime	49	24.6
4-6 trajnime	49	24.6
Valid 1- 3 trajnime	32	16.1
Asnjë	6	3.0
Total	199	100.0
Missing 999	2	
Total	201	

Lidhja e teorisë me praktikën

Sa i përket lidhjes së teorisë me praktikën, rreth 50 % e mësimitdhënësve pajtohen plotësisht se shkolla në të cilën punojnë ofron mundësi të mira për të ndërlidhur teorinë me praktikën, 45 % pajtohen deri diku dhe vetëm 5 % nuk pajtohen aspak. Se shkollat janë të pajisura me punëtorë, kabinete dhe laboratorë për punë praktike pajtohen 46% e mësimitdhënësve, 44% deri diku ose pjesërisht pajtohen ,dhe 10% nuk pajtohen fare.

Sa i përket bashkëpunimit me kompani të ndryshme, mbi 50 % e mësimitdhënësve pajtohen se për kryerjen e praktikës profesionale shkollat bashkëpunojnë me kompani, deri diku ose pjesërisht pajtohen 39 % dhe nuk pajtohen aspak rreth 5%.

Për funksionim të shkollave profesionale, rreth 60 % e mësimitdhënësve pajtohen se mjafton buxheti i ndarë, 32 % pajtohen deri diku ose pjesërisht dhe 8 % nuk pajtohen fare. Gati 60 % e mësimitdhënësve pajtohen se materialet dhe mjetet e nevojshme për realizimin e punës praktike janë të mjaftueshme në shkolla, 33 % pajtohen pjesërisht ose deri diku, dhe rreth

7% nuk pajtohen aspak. Shih tabelën në vazhdim me pajtimet dhe mospajtimet e mësimdhënësve shprehur në përqindje.

Tabela nr. 4. Lidhja e teorisë me praktikën

I. Lidhja e teorisë me praktikën		5	4	3	2	1
		Pajtohem plotësisht	Pajtohem	Deri diku pajtohem	Pajtohem pjesërisht	Aspak nuk pajtohem
1	Shkolla ku punoj ofron mundësi të mira për ndërlidhjen e teorisë me praktikën	23.7	25.8	32.3	13.1	5.1
2	Shkolla është e pajisur me punëtori, kabinete ose laboratorë për punë praktike	21.7	24.2	29.8	14.1	10.1
3	Shkolla bashkëpunon me kompani të ndryshme për zbatimin e praktikës profesionale	28.9	27.8	26.8	11.9	4.6
4	Buxheti është i pamjaftueshëm për të mbuluar nevojat elementare për funksionimin e një shkolle profesionale	32.8	25.9	18	14.8	8.5
5	Mjetet e materialet shpenzuese për punë praktike janë të pamjaftueshme	28.1	29.2	21.9	14.1	6.8

Tekstet shkollore, mjetet mësimore dhe materialet shpenzuese

Mbi 50 % e mësimdhënësve pajtohen plotësisht se u mungojnë tekstet profesionale për lëndën që ligjërojnë, 30 % pajtohen deri diku ose pjesërisht dhe 16 % nuk pajtohen se kanë mungesë të teksteve në lëndët që ligjërojnë. 23 % e mësimdhënësve nuk e kanë të vështirë ta plotësojnë mungesën e teksteve, 33 % pajtohen se kanë vështirësi dhe pjesa tjetër pajtohen pjesërisht ose deri diku se kanë vështirësi.

Mungesa e teksteve shkollore e vështirëson të nxënit e nxënësve dhe për këtë pajtohen mbi 60 % e mësimdhënësve, 28% pajtohen pjesërisht ose deri diku dhe rreth 10 % nuk pajtohen fare.

Shkolla në të cilën punojnë nuk është e pajisur mirë me materiale pajtohen 37 % e mësimdhënësve, mbi 50 % pajtohen pjesërisht ose deri diku dhe 10 % nuk pajtohen aspak. Shih tabelën në vazhdim me pohimet e mësimdhënësve.

Tabela nr. 5. Tekstet shkollore, mjetet mësimore dhe materialet shpenzuese

II. Tekstet shkollore, mjetet mësimore dhe materialet shpenzuese		5	4	3	2	1
		Pajtohem plotësisht	Pajtohem	Deri diku pajtohem	Pajtohem pjesërisht	Aspak nuk pajtohem
1	Në lëndën që ligjëroj ka mungesë të tekstit profesional	33.3	19.7	14.1	16.7	16.2
2	Kam vështirësi që të plotësoj mungesën e teksteve	11.6	21.7	24.3	19.2	23.2
3	Mungesa e teksteve e vështirëson të nxënit e nxënësve	28.9	33.5	16.4	11.9	9.3
4	Shkolla, në të cilën unë punoj, nuk është e pajisur mirë me materiale për mësimdhënie dhe nxënie	16.7	20.7	31.8	21.2	9.6

Trajnimet e mësimdhënësve

Rreth 50 % e mësimdhënësve të përfshirë në hulumtim pajtohen se mungojnë trajnimet profesionale, gjysma tjetër pajtohen pjesërisht ose deri diku dhe vetëm 7% nuk pajtohen.

Se trajnimet e ofruara bazohen në nevojat e mësimdhënësve pajtohen rreth 40 %, ndërsa 10 % e mësimdhënësve nuk pajtohen fare dhe gati gjysma pajtohen pjesërisht ose deri diku.

Sa u përket trajnimeve me bazë në shkollë, vetëm 30% e mësimdhënësve pajtohen se shkollat e bëjnë një gjë të tillë, gati gjysma pajtohen pjesërisht ose deri diku dhe 21 % nuk pajtohen aspak. Trajnimet e kryera nga mësimdhënësit gjejnë zbatim në shkolla e pohojnë 44 % e mësimdhënësve, mbi 50 % pajtohen pjesërisht ose deri diku dhe rreth 5 % nuk pajtohen aspak, ndërsa mbi 76 % pajtohen se mësimdhënësit i përdorin në klasë qasjet dhe strategjitë e mësuara gjatë trajnimeve. Mbi 85% e mësimdhënësve që kanë marrë pjesë në hulumtim kanë pohuar se përdorin metoda bashkëkohore gjatë punës me nxënës, por rreth 50% pajtohen se metodat e mësimdhënies janë kryesisht teorike, me qasje të kufizuar në aftësimin praktik, në shkolla dhe kompani. Shih tabelën me përgjigjet e dhëna nga mësimdhënësit.

Tabela nr. 6. Trajnimet profesionale të mësimdhënësve dhe zbatimi i tyre

III. TRAJNIMET MËSIMDHËNËSVE		5	4	3	2	1
		Pajtohem plotësisht	Pajtohem	Deri diku pajtohem	Pajtohem pjesërisht	Aspak nuk pajtohem
1	Mungojnë trajnimet profesionale për mësimdhënës të AAP-së	15.4	29.7	31.8	15.9	7.2
2	Trajnimet e mësimdhënësve ofrohen bazuar në nevojat e mësimdhënësve	10.7	28.9	23.8	25.9	10.7

3	Shkolla ku punoj ofron trajnime me bazë në shkollë	7.7	21.9	21.9	27.6	20.9
4	Trajnimet e kryera gjejnë zbatim në shkollë (në praktikë)	14	30.1	28.4	22.8	4.7
5	Pas trajnimeve, unë aplikoj në klasë qasjet dhe strategjitë e mësuara	29.9	46.4	18.6	4.6	0.5
6	Unë përdor metoda bashkëkohore për mësimdhënie efektive	40.6	45.7	10.1	3.6	0
7	Metodat e mësimdhënies janë kryesisht teorike, me qasje të kufizuar në aftësimin praktik në shkolla dhe kompani	13.9	37.6	26.9	14.4	7.2

Bashkëpunimi

Më shumë se 80 % e mësimdhënësve të përfshirë në hulumtim pajtohen se mësimdhënësit kanë bashkëpunim të mirë ndërmjet vete, ndërsa 19 % pajtohen pjesërisht. Po ashtu, rreth 75 % pajtohen se bashkëpunimi i mësimdhënësve me prindërit është në nivel të kënaqshëm. Në përqindje pothuajse të njëjtë kemi pohimet e mësimdhënësve për bashkëpunimin e tyre me koordinatorë të cilësisë. Mbi 70 % e mësimdhënësve pajtohen se mësimdhënësit gjejnë mbështetje te koordinatorët e cilësisë dhe vetëm 3.6% nuk pajtohen aspak. Në përqindje përafërsisht të njëjtë mësimdhënësit pajtohen se koordinatorët e cilësisë i analizojnë rezultatet e vetëvlerësimit të shkollës. 67 % e mësimdhënësve pajtohen se Këshilli Drejtues i Shkollës dhe Këshilli i Prindërve u ndihmojnë të tejkalojnë sfidat, por vetëm 52 % pajtohen se propozimet e prindërve merren parasysh nga shkollat. Po ashtu, mbi 50% pajtohen deri diku ose pjesërisht se shkollat mbështeten nga

prindërit për të realizuar prioritetet, 10 % nuk pajtohen aspak dhe rreth 38% pajtohen se gjejnë mbështetje. Shih tabelën në vazhdim me të dhënat në përqindje.

Tabela nr. 7. Bashkëpunimi ndërmjet mësimdhënësve, menaxhmentit, prindërve...

IV. BASHKËPUNIMI		5	4	3	2	1
		Pajtohem plotësisht	Pajtohem	Deri diku pajtohem	Pajtohem pjesërisht	Aspak nuk pajtohem
1	Mësimdhënësit kanë bashkëpunim të mirë ndërmjet vete	52.3	28.1	16.1	3	0.5
2	Mësimdhënësit bashkëpunojnë në nivel të kënaqshëm me prindërit e nxënësve	32.2	42.7	18.6	6	0.5
3	Koordinatorët e cilësisë janë bashkëpunues dhe ndihmojnë mësimdhënësit në procesin e mësimdhënies	41.5	33.5	16	5.5	3.5
4	Mësimdhënësit gjejnë mbështetje te koordinatorët e cilësisë	36.7	34.2	15.8	9.7	3.6
5	Koordinatori, së bashku me stafin e shkollës, analizon rezultatet e vetëvlerësimit të shkollës	32.8	38.9	19.7	5.1	3.5
6	Këshilli Drejtues i Shkollës dhe Këshilli i	27.1	40.2	19.6	10.6	2.5

	Prindërve ndihmojnë në tejkalimin e sfidave					
7	Propozimet e prindërve dhe komunitetit respektohen mjaftueshëm nga shkollat	17.1	35.7	31.1	13.1	3
8	Për të realizuar prioritetet e caktuara me Planin Zhvillimor, shkolla mbështetet nga prindërit	11.9	26.4	29.5	21.8	10.4

Profillet arsimore dhe kurrikula

Thuajse të gjithë mësime të shkollave të përfshira në hulumtim pajtohen se duhet të hapen profile të reja, bazuar në kërkesat dhe nevojat e tregut. Në përqindje përafërsisht të njëjtë, mësime të pajtohen se duhet të zhvillohet edhe përmbajtja e pjesës së përgjithshme në përputhje me profesionin. Gjithashtu, pothuajse të gjithë pajtohen se pjesa e përgjithshme e kurrikulave duhet të synojë njëkohësisht edhe arritjen e kompetencave profesionale. Lidhur me kurrikulat, mbi 70 % e mësime të pajtohen se duhet të bëhet rishikimi i tyre, 25 % pajtohen deri diku ose pjesërisht dhe vetëm 1.5 % nuk pajtohen aspak se ka nevojë të ndryshohen kurrikulat e AAP-së.

Mbi 50 % e mësime të pajtohen se ka mospërputhje ndërmjet përmbajtjes së kurrikulave dhe nevojave të tregut të punës, prandaj pothuajse të gjithë mësime të pajtohen se duhet të hartohen kurrikula më praktike për Arsimin dhe Aftësimin Profesional në të ardhmen. Shih tabelën në vazhdim me përgjigjet e mësime të pajtohen.

Tabela nr. 8. Profilet arsimore dhe kurrikula

V. PROFILET ARSIMORE DHE KURRIKULA		5	4	3	2	1
		Pajtohem Plotësisht	Pajtohem	Deri diku pajtohem	Pajtohem Pjesërisht	Aspak nuk pajtohem
1	Duhet të hapen profile të reja në bazë të kërkesave dhe nevojave të tregut	54	34.8	6.2	4.5	0.5
2	Përveç përditësimit të profileve dhe pjesëve profesionale të kurrikulave, duhet të zhvillohet edhe përmbajtja e pjesës së përgjithshme në përputhje me profesionin	42.2	42.7	11.6	3	0.5
3	Pjesa e përgjithshme e kurrikulave të AAP-së duhet të synojë arritjen e kompetencave të përgjithshme, por njëkohësisht edhe të kompetencave profesionale	46.7	41.2	8.6	3.5	0
4	Ka mospërputhje ndërmjet përmbajtjes së kurrikulave dhe nevojave të tregut të punës	22.2	31.3	33.4	10.1	3
5	Duhet të bëhet rishikimi i kurrikulave të AAP-së	37	36.5	18.5	6.5	1.5

6	Duhet të hartohen kurrikula më praktike për AAP në të ardhmen	42.7	37.7	15.6	3.5	0.5
---	---	------	------	------	-----	-----

Rezultatet korrelacionale

Rezultatet treguan se ekziston një korrelacion i mesëm $r=0.500^{**}$ dhe statistikisht i rëndësishëm, $p=0.000$, për nivelin 0.01 ndërmjet lidhjes së teorisë me praktikën dhe teksteve mësimore e mjeteve mësimore dhe materialeve shpenzuese. Sa më të përshtatshme të jenë tekstet dhe mjetet mësimore dhe kur ka mjaftueshëm material shpenzues, mundësitë janë mesatare që të bëhet lidhja e teorisë me praktikën.

Ekziston një lidhje e mesme, $r=0.685^{**}$ dhe statistikisht e rëndësishme, $p=0.000$, ndërmjet lidhjes së teorisë me praktikën dhe trajnimeve adekuate, aplikimit të qasjeve dhe strategjive të reja.

Në bazë të rezultateve, gjejmë se ekziston korrelacion i mesëm, $r=0.622^{**}$ dhe statistikisht i rëndësishëm, $p=0.000$, ndërmjet lidhjes së teorisë me praktikën dhe profileve arsimore dhe kurrikulës.

Gjithashtu, rezultatet empirike treguan se ekziston korrelacion i mesëm, $r=0.648^{**}$, dhe statistikisht i rëndësishëm, $p=0.000$, ndërmjet lidhjes së teorisë me praktikën dhe bashkëpunimit ndërmjet faktorëve.

Rezultatet empirike treguan se ekziston një korrelacion i lartë, $r=0.713^{**}$ dhe statistikisht i rëndësishëm, $p=0.000$, në mes të profilit arsimor dhe kurrikulës, si dhe teksteve, mjeteve mësimore dhe materialeve shpenzuese.

Korrelacion mesatar, $r=0.619$, kemi ndërmjet profilit arsimor dhe kurrikulës, si dhe trajnimeve adekuate dhe aplikimit të qasjeve dhe strategjive të reja. Korrelacioni është statistikisht i rëndësishëm për nivelin 0.01, pasi që $p=0.000$.

Rezultatet empirike treguan se ekziston një korrelacion i lartë, $r=0.797^{**}$ dhe statistikisht i rëndësishëm, $p=0.000$, ndërmjet profilit arsimor dhe kurrikulës, si dhe bashkëpunimit ndërmjet faktorëve.

Tabela nr. 9. Koeficienti i korrelacionit ndërmjet variablave

Korrelacioni					
		Tekstet, mjetet mësimore dhe materialet shpenzuese	Trajnimet adekuate, aplikimi i qasjeve dhe strategjive të reja	Profilet arsimore dhe kurrikula	Bashkëpunimi ndërmjet faktorëve
Lidhja e teorisë me praktikën	Pearson Correlation	.500**	.685**	.622**	.648**
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000
	N	201	201	201	201
Profilet arsimore dhe kurrikula	Pearson Correlation	.713**	.619**	1	.797**
	Sig. (2-tailed)	.000	.000		.000
	N	201	201	201	201
** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).					

GJETJET NGA INTERVISTAT ME KOORDINATORË TË CILËSISË

Rezultatet e dala nga intervistat me koordinatorë të cilësisë, në nivel të shkollave, tregojnë se sfidat, me të cilat ballafaqohen mësimdhënësit e shkollave profesionale, janë të shumta.

Sipas koordinatorëve të cilësisë, ndër sfidat më të mëdha janë: mungesa e teksteve shkollore për lëndët profesionale, mungesa e literaturës adekuate mësimore dhe mjeteve të tjera konkretizuese të nevojshme për punë (laptopit, printerit, fotokopjes, projektorit), mungesa e materialeve shpenzuese, mungesa e bibliotekave, e hapësirave dhe kabineteve, e pajisjeve adekuate për kabinete, mungesa e sigurimit shëndetësor për nxënësit që mbajnë praktikën profesionale dhe transportit të nxënësve për kryerjen e praktikës (në biznese, fabrika dhe miniera).

Po ashtu, koordinatorët kanë theksuar se mungojnë punëtoritë dhe pajisjet e tyre për punë praktike, kabinetet për disa drejtime, si dhe marrëveshjet me bizneset – memorandumet dhe bashkëpunimi me partnerët e jashtëm për realizimin e praktikës. Ndërsa, shkollat nuk posedojnë buxhet për të ofruar aktivitete shtesë për nxënësit.

Sa i përket aspektit socio-ekonomik, shumë nxënës që zgjedhin të regjistrohen në shkolla profesionale kanë kushte jo të mira socio-ekonomike dhe sukses të ulët nga shkolla fillore, prandaj bëjnë shumë mungesa në procesin mësimor dhe bashkëpunimi i trekëndëshit mësimdhënës-nxënës-prindër nuk është në nivelin e dëshiruar.

Sfidë tjetër mbetet zhvillimi profesional. Jo të gjithë mësimdhënësit gjatë studimeve kanë fituar përgatitjen e mjaftueshme didaktike, prandaj nuk arrijnë të përdorin metodat bashkëkohore, objektivat dhe teknikat e duhura gjatë punës me nxënës.

Pamundësia e kryerjes së praktikës profesionale, sipas planit dhe programit, mbetet sfidë më vete, e po ashtu edhe mungesa e Ligjit për pensionim të parakohshëm të mësimdhënësve me sëmundje të ndryshme.

Dy vitet e fundit, në kushte të pandemisë, sfidat janë shumë më të mëdha, shkaku i numrit të orëve të dyfishuara, infektimit me COVID-19, si dhe mësimin online. Pandemia ka vështirësuar realizimin e praktikës dhe, përveç mungesës së nxënësve në mësim online, ka munguar edhe kryerja e praktikës profesionale.

Mungesa e teksteve shkollore

Numri i teksteve shkollore është shumë i vogël në shkollat profesionale, andaj mësimdhënësit janë të detyruar të sigurojnë materiale mësimore prej shumë burimeve, të cilat kërkohet të jenë në harmoni me kurrikulat dhe profilet e caktuara, në mënyrë që nxënësit të mos e ndiejnë mungesën e literaturës. Duke e ditur se edhe tekstet ekzistuese janë me sistem të vjetër dhe kanë nevojë për rishikim, mungesa e teksteve shkollore pamundëson rritjen e cilësisë në mësimdhënie dhe nxënie në shkollat profesionale.

Sipas koordinatorëve të cilësisë, mësimdhënësit e sigurojnë vetë literaturën, nga librat universitarë (fakultetet) dhe mundohen ta përshtatin për nxënësit e shkollave të mesme profesionale. Në disa shkolla mësimdhënësit kanë më pak probleme në këtë aspekt, pasi LUXDEV i ka përgatitur kurrikulat dhe materialet mësimore, kurse tekstet shkollore mësimdhënësve (në kopje fizike dhe elektronike) u janë ofruar pa pagesë dhe kjo ua ka lehtësuar punën gjatë mësimdhënies. Fatkeqësisht, praktikohet në një numër të vogël të shkollave, prandaj në disa lëndë mësimdhënësit mbajnë mësim me dispensa dhe kjo nuk është e mjaftueshme, për faktin se ato dispensa duhet të verifikohen nga një grup profesional i MASHTI-t dhe DKA-ve. Në lëndët mjekësore literatura shfrytëzohet nga librat universitarë dhe publikimet e ndryshme në gjuhë të huaja.

Në shumicën e lëndëve mungojnë tekstet shkollore adekuate, sidomos në lëndët profesionale ekonomike, prandaj mësimdhënësit obligohen të hulumtojnë për të realizuar temat mësimore ose t'i përdorin tekstet universitare, duke përzgjedhur temat mësimore bazuar në planin dhe programin e lëndës.

Roli i koordinatorëve të cilësisë

Roli i koordinatorëve të cilësisë është kryesisht këshillëdhënës. Ata mbajnë takime të rregullta me kryesuesit e aktiveve dhe menaxhmentin, për t'i harmonizuar planet dhe programet, për të bërë analizën e suksesit, përmirësimin e mësimdhënies dhe nxënies, si dhe funksionalizmin e trekëndëshit didaktik për përmirësimin e cilësisë. Punojnë vazhdimisht për aktivizimin e të gjitha punëtorive të shkollës dhe rritjen e bashkëpunimit me partnerët e jashtëm.

Që mësimdhënësit të tejkalojnë sfidat, me të cilat përballen gjatë procesit mësimor, koordinatorët e cilësisë çdoherë marrin parasysh kërkesat e tyre për realizimin e prioriteteve të caktuara dhe bashkëpunojnë me aktivet profesionale. Po ashtu, bëjnë vëzhgime dhe hospitime në orë të mësimit dhe konsultohen vazhdimisht. Kërkojnë nga drejtorët dhe organet e tjera drejtuese që t'i pajisin kabinetet me mjete adekuate dhe projektorë, që të mundësohet zhvillimi i mësimit bashkëkohor dhe të realizohen projektet e planifikuara në Planin Zhvillimor të Shkollës.

Që të tejkalojnë sfidat, kërkojnë nga menaxhmenti organizimin e trajnimeve për didaktikë dhe metodikë profesionale, për përdorimin dhe aplikimin e programeve kompjuterike, bazuar në kërkesat dhe nevojat e mësimdhënësve të profileve të caktuara. Së bashku me mësimdhënësit e profileve, sigurojnë literaturën e nevojshme për nxënësit dhe i sugjerojnë mësimdhënësit të sigurojnë materiale të nevojshme për nxënës, duke përkthyer literaturë-tekste, në bazë të planit dhe programit mësimor.

Po ashtu, së bashku me menaxhmentin e shkollës, monitorojnë mësimdhënësit e trajnuar, për të kuptuar ndikimin që kanë trajnimet e kryera në përmirësimin e cilësisë së mësimdhënies.

Vazhdimisht, në koordinim me drejtorët, bëjnë kërkesa në Agjencinë për Arsim dhe Aftësim Profesional dhe Arsim për të Rritur (AAPARr) për rritje të buxhetit, duke marrë parasysh profilet, nevojën për pajisjen e punëtorive dhe kabineteve me materiale (printim të materialeve, dispensave dhe të tjera), me qëllim që mësimdhënësit të kenë kushte më të mira për të zhvilluar procesin mësimor. Shembull mund të marrim iniciimin për botimin

e disa librave (Bazat e kontabilitetit, Banka dhe ekonomi), sigurimin e mjeteve të ndryshme për kabinetet e TIK-ut, ofrimin i këshillave të ndryshme, mbajtjen e takimeve të rregullta me aktivet profesionale dhe mësimdhënësit.

Mbështetja nga DKA-të dhe MASHTI

Për t'i tejkaluar sfidat, koordinatorët e cilësisë kërkojnë bashkëpunim dhe reflektim nga Drejtoritë Komunale të Arsimit. Sipas tyre, DKA-të duhet t'i përkrahin shkollat dhe t'i furnizojnë me tekste dhe materiale mësimore, të bëjnë organizimin e trajnimeve për zhvillimin profesional të mësimdhënësve, të organizojnë punëtori me mësimdhënësit, të bëjnë rrjetëzimin e mësimdhënësve të fushave të njëjta dhe të lidhin memorandumet me bizneset, që të krijojnë mundësi për kryerjen e praktikës profesionale.

Së bashku me MASHTI-n, duhet të sigurojnë buxhetin e mjaftueshëm për shkolla profesionale, të përmirësojnë infrastrukturën, të pajisin shkollat me kabinate dhe të bëjnë sigurimin e mjeteve të nevojshme konkretizuese për mësimdhënësit. Duhet të krijojnë kushte të përshtatshme për zhvillimin e procesit mësimor, duke gjetur forma që bizneset të stimulohen të pranojnë nxënësit në kompanitë e tyre.

Drejtoritë Komunale të Arsimit duhet të mbështesin realizimin e prioriteteve të parapara me Planin Zhvillimor, t'i sigurojnë kushtet e nevojshme për punë: laboratorë, kabinate, punëtori, projektorë për secilën klasë, kompjuterë, tabela digjitale, laptopë dhe mjete të tjera të konkretizimit, si dhe literaturë adekuate profesionale. Po ashtu, të mbështesin furnizimin e shkollave me lëndën e parë, për praktikë profesionale, në të gjitha profilet, të ndihmojnë harmonizimin e profileve arsimore me kërkesat e tregut, të bëjnë vlerësimin e performancës së mësimdhënësve dhe sigurimin e nxënësve në vendin e punës, gjatë kryerjes së praktikës profesionale.

Sugjerime të koordinatorëve të cilësisë

Disa nga sugjerimet e koordinatorëve të shkollave janë:

- Shkollat të kenë më tepër pavarësi dhe të mos ndikohen nga politika;
- Investimet të bëhen në vlerë më të madhe nga MASHTI dhe jo të pritët vetëm nga organizatat e huaja;
- Të organizohen trajnime bazuar në kërkesat dhe nevojat e mësimdhënësve dhe mos të përsëriten trajnimet e njëjta;
- Të rriten përgjegjësia dhe llogaridhënia;
- Realizimi i orëve praktike në shkollat profesionale të jetë prioritet;
- Të pajisen shkollat me mjete didaktike, kabinete dhe lëndë të parë, për kryerjen e praktikës profesionale;
- DKA-të dhe MASHTI të bëjnë më tepër për lidhjen e bizneseve me shkollat;
- Të përkrahen iniciativat e shkollave.

GJETJET NGA INTERVISTAT ME DREJTORË TË SHKOLLAVE

Njëjtë si koordinatorët, edhe drejtorët e shkollave kanë identifikuar sfida të shumta. Sipas tyre, ndër sfidat, me të cilat ballafaqohen mësimdhënësit, janë: koordinimi dhe siguria gjatë mësimit praktik të biznesit, konkretizimi i detyrave dhe përgjegjësive në realizimin e kryerjes së praktikës profesionale, problemet me normën e mësimdhënësve, mungesa e përcjelljes sistematike të ngritjes në karrierë, zbatimi i teorisë në praktikë, mungesa e tregut të punës, si dhe kurrikula joadekuate.

Sfida të tjera, me të cilat ballafaqohen mësimdhënësit, janë mungesa e laboratorëve dhe kabinetëve, mungesa e sallave sportive, mungesa e mjeteve konkretizuese dhe didaktike, mungesa e kompjuterëve dhe internetit, si dhe

pamundësia e kryerjes së praktikës profesionale në biznese private dhe institucione shtetërore.

Mësimdhënësit me sëmundje të rënda kronike, çështja e pazgjidhur e pensionimit të parakohshëm, udhëtimi dhe mosmbulimi i shpenzimeve të udhëtimit nga komuna dhe Agjencia për Arsim dhe Aftësim Profesional, zvogëlimi i numrit të nxënësve – shqetësimi për humbjen e vendit të punës, si dhe mungesa e klasave për mësim tërëditor, janë sfida në shumicën e shkollave profesionale.

Sipas drejtorëve, mungesa e pajisjeve dhe materialeve shpenzuese për realizimin e praktikës profesionale, mungesa e sigurimit të nxënësve gjatë praktikës profesionale në ndërmarrje, dhe mungesa e literaturës profesionale, e vështirësojnë procesin e mësimdhënies dhe nxënies.

Roli i drejtorëve në tejkalimin e sfidave

Krijimi i Bordit Industrial dhe i Qendrës së Karrierës, koordinimi i aktiviteteve në zbatimin e praktikës profesionale në firma ushtrimore, dhe vënia e kontakteve me bizneset për kryerjen e punës praktike, sipas drejtorëve, e kanë lehtësuar punën e mësimdhënësve.

Në këtë aspekt, për tejkalimin e sfidave, drejtorët zhvillojnë aktivitete të ndryshme, si: qasjen në pajisje teknologjike, sigurimin e literaturës përkatëse, promovimin e punës, ofrimin e mundësive për bashkëpunim me shkolla simotra dhe konsultat e vazhdueshme profesionale.

Falë përpjekjeve të tyre, shkollat janë pajisur me mjete elektronike, me mjete konkretizuese, fotokopje për materiale, literaturë nga fakultetet dhe kolegjet private, si dhe është rritur bashkëpunimi i prindërve me mësimdhënësit. Mësimdhënësit trajnohen vazhdimisht, por jo të gjithë sipas drejtimeve dhe lëndëve përkatëse, ngase nevoja për trajnime kualitative, që ndihmojnë mësimdhënien dhe nxënien, është e madhe.

Ekziston gatishmëria e disa bizneseve që t'ua mundësojë nxënësve të kryejnë punën praktike, të mbështesin organizimin dhe mbajtjen e mësimin praktik në spitale dhe ambulanca, si dhe punësimin e nxënësve të Qendrave

të Kompetencës në këto biznese. Kompanitë tregtare ‘ABI Center’, ‘Super Viva’, ‘Viva Fresh Store’, etj. janë disa nga ato që, me iniciativën e drejtorëve të shkollave, kanë ndihmuar nxënësit në këtë aspekt. Vizitat bashkëpunuese me shkollat simotra, në Bursa të Turqisë, bashkëpunimi me projektet e Lux Development dhe partnerë të tjerë, ishin, po ashtu, të mirëseardhura në disa shkolla.

Sipas drejtorëve, është i domosdoshëm bashkëpunimi i shkollave me bizneset për shkathtësitë dhe kompetencat që duhet të fitojnë i rinjtë - mësimin në vendin e punës, por edhe pajisja me literaturë adekuate, kabinete për zhvillimin e mësimin, sigurimi i hapësirës shkollore, sigurimi i laboratorëve dhe rregullimi i infrastrukturës janë mjaft të nevojshme.

Mbështetja nga DKA-të dhe MASHTI

Sipas drejtorëve të shkollave, DKA-të dhe MASHTI duhet t’i përkrahin shkollat dhe t’i furnizojnë/pajisin me tekste dhe materiale të ndryshme, t’i pajisin me kabinete dhe të bëjnë sigurimin e mjeteve të nevojshme konkretizuese, që mësimdhënësit të kenë mundësi të realizojnë objektivat e parapara me plan.

MASHTI dhe DKA-të duhet të gjejnë forma që bizneset të stimulohen të pranojnë nxënësit në kompanitë e tyre, përmes lirimit nga tatimet, apo formave të tjera lehtësuese. Duhet të përkrahin mësimdhënësit dhe instruktorët e shkollave me trajnime dhe literaturë profesionale, të bëjnë monitorime të vazhdueshme, të bëjnë decentralizimin e shkollave dhe vendimmarrja të zbrësë në shkollë, të hartojnë kurrikula dhe strategji të reja, të cilat ndikojnë në ngritjen e cilësisë në Arsimin dhe Aftësimin Profesional. Po ashtu, sipas drejtorëve, duhet të bëjnë vlerësim të performancës, kontrole të shpeshta, të kërkojnë përgjegjësi dhe llogaridhënie për punën e secilit mësimdhënës dhe kontrata t’u vazhdohet në bazë të performancës.

Duhet të pajisin shkollat me mjete të nevojshme digjitale, me laptopë dhe projektorë, të vendosin internetin në çdo klasë, të zgjerojnë hapësirat shkollore, të furnizojnë mësimdhënësit me tekste për lëndët profesionale, të

ndryshojnë formulën financiare, t'u japin shkollave autonominë financiare dhe të rrisin buxhetin për mallra dhe shërbime.

Të organizojnë trajnime specifike për mësimdhënës, për profilet përkatëse, trajnime të avancuara të instruktorëve për pajisje dhe makina të teknologjive të reja dhe për zbatimin e kurrikulës bërthamë. Po ashtu, të bëjnë sigurimin e nxënësve gjatë realizimit të praktikës profesionale.

Sipas drejtorëve, DKA-të duhet të bëjnë vlerësim të gjendjes në secilën shkollë, të realizojnë një plan zhvillimor që mbulon stafin mësimdhënës kompetent, stafin menaxhues, infrastrukturën shkollore të mjaftueshme, bashkëpunimin me shoqërinë civile, konkretisht prindërit. Po ashtu, duhet të angazhohen më tepër inspektorati dhe punëdhënësi që mos t'u lihet përgjegjësia vetëm drejtorit dhe organeve të tjera të shkollës.

Prioritet duhet të jetë hapja e profileve të reja, sipas kërkesave të tregut të punës, dhe përmirësimi i kabineteve (kompletimi) për realizimin e plotë të praktikës profesionale.

Sugjerimet e drejtorëve

Drejtorët e shkollave profesionale kanë dhënë disa sugjerime, të cilat janë paraqitur në vazhdim:

- Të rritet bashkëpunimi me MASHTI-n, DKA-të, shkollat dhe kompanitë/bizneset, për arritjen e objektivave;
- Të forcohet autonomia e shkollave;
- Regjistrimi i nxënësve të bëhet në bazë të kritereve të përcaktuara;
- Të intensifikohet bashkëpunimi me prindër;
- Të kryhet praktika profesionale në shkollë dhe në biznese;
- Të orientohen nxënësit në karrierë;
- Të harmonizohet oferta me kërkesat e tregut të punës

DISKUTIMI I REZULTATEVE

Në bazë të rezultateve empirike, u gjet se sfidë është ngritja e kapaciteteve të mësimdhënësve përmes trajnimeve adekuate, për zhvillimin e materialeve mësimore mbështetëse dhe aplikimin e qasjeve dhe strategjive të reja, sipas kërkesave të kurrikulës dhe nevojave të sektorëve ekonomikë. Në studimin e kryer nga Mack dhe White është gjetur se sfidë në arsimin profesional ishte mungesa e trajnimeve teorike dhe praktike, cilësia e të trajnuarve, kurrikula, mësimdhënia, etj (Mack, A.&D. White, 2019).

Në të njëjtin studim u gjet se një sfidë shumë serioze, që prek administrimin dhe drejtimin e programeve, është edhe fusha e financimit që prek edhe pajisjet dhe materialet, problem i cili është identifikuar edhe në studimin tonë.

Lidhja e teorisë me praktikën ka qenë shqetësimi kryesor i shumë edukatorëve dhe mësuesve për dekada (Ching, 2014). Gjithashtu, edhe në gjetjet tona, rezulton se ka mungesë të theksuar të lidhjes së teorisë me praktikën. Sipas Jan dhe Bruce, është e domosdoshme që studentët në programet profesionale të jenë në gjendje të vënë në praktikë atë që kanë mësuar në klasë, mirëpo shumë shpesh dëgjojmë rrëfime të nxënësve, të cilët nuk janë në gjendje ta bëjnë këtë kalim nga teoria në praktikë me besim dhe efektivitet (Wrenn, J. and B. Wrenn, 2009).

Rezultatet empirike treguan se një ndër sfidat e arsimit profesional është edhe mungesa e teksteve shkollore dhe e pajisjeve të tjera infrastrukture. Në studimet kërkimore të ekzaminuara tregohet se ekzistenca e problemeve të infrastrukturës teknologjike ka të bëjë me të gjitha institucionet arsimore. Mungesa e pajisjeve ose përdorimi joefikas i pajisjeve ekzistuese dhe përditësimi dhe integrimi në teknologjitë e reja nuk janë realizuar plotësisht. Si rrjedhojë, kanë ulur ndjeshëm cilësinë e arsimit profesional, përpjekjet për të arritur qëllimet dhe produktivitetin e tij (Altuncı et al., 2009; Aslantürk, 2014; Tamer, & Özcan, 2014; Uçar, & Özerbaş, 2013 in Sağlık, M. A.&N. Aykaç, 2018).

Përfundime

Rezultatet e dala nga pyetësorët me mësimdhënës dhe intervistat e zhvilluara me drejtorët e shkollave dhe koordinatorët e cilësisë tregojnë se sfidat me të cilat ballafaqohen mësimdhënësit e shkollave profesionale dhe Qendrave të Kompetencës janë të shumta, duke përfshirë mungesën e teksteve shkollore për lëndët profesionale, mungesën e literaturës adekuate mësimore dhe mjeteve të tjera konkretizuese, mungesën e materialeve shpenzuese, mungesën e hapësirave dhe kabineteve me pajisjeve adekuate, koordinimin dhe sigurinë gjatë mësimit praktik te bizneset, si dhe mungesën e transportit të nxënësve për kryerjen e praktikës profesionale në biznese.

Nuk është bërë aq sa kanë nevojë shkollat profesionale sa u përket lidhjes së teorisë me praktikën, pajisjes me mjete elektronike, sigurimit të mjeteve konkretizuese, përshtatjes së literaturës nga fakultetet me lëndët mësimore dhe zhvillimit profesional të mësimdhënësve.

Rreth lidhjes së teorisë me praktikën, vetëm gjysma e mësimdhënësve të përfshirë në hulumtim pajtohen plotësisht se shkollat, në të cilat punojnë, ofrojnë mundësi të mira për të ndërlidhur teorinë me praktikën, e po ashtu rreth gjysma e tyre pajtohen se shkollat janë të pajisura me punëtori, kabinate dhe laboratorë për punë praktike. Në përqindje pothuaj të njëjtë mësimdhënësit pajtohen se ekziston një bashkëpunim me kompani të ndryshme për kryerjen e praktikës profesionale.

Në mungesë të teksteve, sfiduese mbeten ngritja e kapaciteteve të mësimdhënësve për zhvillimin e materialeve mësimore mbështetëse dhe aplikimi i qasjeve dhe strategjive të reja, sipas kërkesave të kurrikulës dhe nevojave të sektorëve ekonomikë.

Lidhur me trajnimet, rreth 50 % e mësimdhënësve konsiderojnë se mungojnë trajnimet profesionale, ndërsa trajnimet e ofruara, sipas 40% të mësimdhënësve, bazohen në nevojat e mësimdhënësve dhe gjejnë zbatim në shkolla.

Rreth 80 % e mësimdhënësve të përfshirë në hulumtim pajtohen se mësimdhënësit kanë bashkëpunim të mirë ndërmjet vete, me koordinatorët e cilësisë, me prindërit dhe me menaxhmentin e shkollës.

Thuajse të gjithë mësimdhënësit e shkollave të përfshira në hulumtim pajtohen se mungojnë profilet e reja, bazuar në kërkesat dhe nevojat e tregut. Në përqindje përafërsisht të njëjtë, mësimdhënësit pajtohen se duhet të zhvillohet edhe përmbajtja e pjesës së përgjithshme në përputhje me profesionin.

Sfidë dy vitet e fundit ka qenë Pandemia nga Covid-19 për realizimin e procesit mësimor. Në kushte pandemie, sfidat janë shumë më të mëdha, si numri i orëve të dyfishuara, organizimi i mësimin online, mbajtja e praktikës profesionale, infektimi i nxënësve dhe stafit etj.

Rekomandime

Bazuar në rezultatet e hulumtimit, kanë dalë rekomandimet e nevojshme për institucionet relevante.

Rekomandime për MASHTI-n

- Të krijojë kushte për punë në shkolla profesionale (investime në infrastrukturë dhe në pajisje me mjete e materiale);
- Të hartojë kurrikula dhe tekste shkollore të përshtatshme për arsimin profesional;
- Të hapë profile të reja, bazuar në kërkesat dhe nevojat e tregut;
- Në fakultetet që përgatisin mësimdhënësit, të rishikohen programet dhe të futen më shumë lëndë pedagogjike;
- Të shtojë buxhetin, në përputhje me kërkesat dhe nevojat e arsimit profesional;
- Të rishikohet formula financuese për AAP-në, për t'u dhënë autonomi më të madhe financiare shkollave;
- Të sigurojë aspektin ligjor, udhëzimet administrative që lidhen me marrëveshjet ndërmjet shkollave dhe ndërmarrjeve;

- Në bashkëpunim me Odën Ekonomike të Kosovës, të mbështesë shkollat e AAP-së;
- Të ofrojë trajnime për mësime dhe instruktorët e shkollave profesionale.

Rekomandime për DKA-të

- Të bashkëpunojnë me menaxhmentin e shkollave profesionale dhe të identifikojë vështirësitë që dalin në shkollat;
- Të bëjnë organizimin e trajnimeve lidhur me zhvillimin profesional të mësimeve;
- Të krijojnë kushte të përshtatshme për zhvillimin e procesit mësimor (të përmirësojnë infrastrukturën dhe të pajisin shkollat me laboratorë të pajisur me mjetet dhe aparatet e nevojshme);
- Të sigurojnë buxhet të mjaftueshëm për shkollat profesionale;
- Të mbështesin shkollat në marrëveshjet me organizata dhe institucione për kryerjen e praktikës profesionale nga nxënësit;
- Të sigurojnë transportin e nxënësve deri në vendet ku mbahet praktika profesionale.

Rekomandime për shkollat

- Të respektojnë kriteret gjatë regjistrimit të nxënësve;
- Të hulumtojnë nevojat e tregut të punës;
- Të sigurojnë tekstet dhe materialet e nevojshme për mësim;
- Të gjejnë mundësi që nxënësit të angazhohen nëpër ndërmarrje, organizata dhe institucione të tjera për kryerjen e praktikës;
- Të lidhin marrëveshje me biznese dhe institucione për kryerjen e praktikës profesionale.

Bibliografi

- Billett, S. (2011). "Vocational education: purposes, tradition and prospects," Queensland, Australia: Springen Science + Business Media.
- Bujari, A. & Azemi, B. (2018). Arsimi dual dhe mundësitë e zbatimit në shkollat profesionale në Kosovë, "Kërkime Pedagogjike" nr. 2. Instituti Pedagogjik i Kosovës, Prishtinë.
- Bujari, A. (2020). Kompetencat pedagogjike të mësimdhënësve të shkollave të mesme të larta në Kosovë, "Kërkime Pedagogjike", Instituti Pedagogjik i Kosovës, Prishtinë.
- Ching, C. P. (2014). Linking Theory To Practice: A Case-Based Approach in Teacher Education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* , 280-288.
- Demjaha, L. B. (31.01.2010). Raport nga analiza e gjendjes në nënsektorin e arsimit dhe aftësimit profesional në Kosovë.
- ETF. (2019). *Zhvillimi i vazhdueshëm profesional për drejtuesit, mësuesit dhe instruktorët në arsimin dhe formimin profesional në Shqipëri*. Tiranë: Foundation, European Training.
- Grollmann, P. (2008). The Quality of Vocational Teachers: teacher education, institutional roles and professional reality, *European Educational Research Journal* Volume 7 Number 4.
- Jetë Aliu, Ema Rraci, Kushtrim Bajrami. (2019). *Arsimi dhe aftësimi profesional: Sfidat dhe mundësitë*. Prishtinë: Rrjeti i Kosovës për Arsim dhe Punësim – KEEN.
- Klisurica, S. (a.d.). Bërja e shkollave profesionale funksionale, [https://kosovotwopointzero.com/berja-e-shkollave-profesionale-funksionale/\(31.10.2019\)](https://kosovotwopointzero.com/berja-e-shkollave-profesionale-funksionale/(31.10.2019)).
- Ligji për Arsimin dhe Aftësimin Profesional*. (2013). Prishtinë: Kuvendi i Republikës së Kosovës.
- Mack, A.&D. White. (2019). Challenges Affecting Technica; Vocational Education and Training in Trinidad and Tobago: Stakeholders' Prespective. *Journal of Technical Education and Trainng*, 136-143.

- MASh. (2021a). Të dhëna mbi Arsimin Parauniversitar, Shënime statistikore 20/21. Prishtinë.
- MASh. (2021b). Statistikat e Arsimit në Kosovë, SMIA/MASH, 2019/2020. Prishtinë.
- MASh. (2021c). Vendimi 01B-01, 13.01.2021. Prishtinë.
- MAShT. (2014a). Strategjia për përmirësimin e praktikës profesionale në Kosovë 2013- 2020. Prishtinë.
- MAShT. (2014b). Udhëzim Administrativ, Organizimi dhe planifikimi i procesit arsimor në arsimin dhe aftësimin profesional. Prishtinë.
- MAShT. (2015). Raport i Vlerësimi të Planit Strategjik të Arsimit të Kosovës 2011-2016.
- MAShT. (2016). Plani Strategjik i Arsimit në Kosovë 2017- 2021. Prishtinë.
- MAShT. (2020). Udhëzim Administrativ, Të mësuarit në vendin e punës në IAAP.
- Ministria e Arsimit dhe Shkencës e Republikës së Maqedonisë.* (2018). Gjetur më 4. 27. 2021, nga Strategjia për arsim për periudhën 2018-2025 dhe Plani i Veprimt: <http://mrk.mk/wp-content/uploads/2018/10/Strategjia-za-obrazovanie-ALB-WEB.pdf>
- Morina, B. (2015). Autonomia Financiare e Shkollave, Instituti Pedagogjik i Kosovës. Prishtinë.
- Plani zhvillimor i arsimit i komunës së Gjakovës 2017-2021.* (2017). Gjakovë.
- Sağlık, M. A.&N. Aykaç. (2018). Problems of Vocational Education and Evaluation of Solution Seeking: A Meta-Synthesis Study. *Journal of Educational Sciences Research* 8(2), 1-24.
- Salihu, A. (2012). Material diskutimi për të arriturat, sfidat dhe rekomandimet në fushën e arsimit dhe shkencës në Kosovë: Task-forca për integrim evropian, Tryeza Tematike 5: Inovacioni, Shoqëria e Informacionit, Politikat Sociale dhe Shëndetësore. Prishtinë.
- Subarno, A.& A. S. Dewi. (2018). The Challenge of Vocational High School Teachers in Indonesia, *Advances in Economics, Business and Management Research*, volume 65.

- UNESCO. (2015). UNESCO TVET Strategy 2016-2021. Germany: UNESCO 2016.
- Wrenn, J. and B. Wrenn. (2009). Enhancing Learning by Integrating Theory and Practice. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 258-265.
- Zylfiu, H. (2013). Zhvillimi profesional i mësimdhënësve të shkollave profesionale të Kosovës dhe identifikimi i nevojave për trajnim, Instituti Pedagogjik i Kosovës. Prishtinë.